

'Vrijdagavond was het op 't anders zo stille Loo, in de nabijheid van het station alhier, zeer rumoerig. Met den locaaltrein toch waren aangekomen een naar schatting 150 personen, mannen, vrouwen, kinderen - waaronder zelfs zuigelingen - de mannen behoorden tot het personeel van de nieuwe metaalwarenfabriek te Wenum. De werklieden en hunne gezinnen hadden, naar wij vernemen, de reis van Sneek naar Apeldoorn gedeeltelijk per boot afgelegd'.

Aldus een citaat uit de Apeldoornsche Courant van woensdag 13 mei 1903, de maand waarin Sneek niet alleen 150 inwoners armer werd, maar ook 120 arbeidsplaatsen in wat waarschijnlijk het grootste industriële bedrijf van de stad was, de firma J. Louwmans & Co.

Lapkepoepen

Wat was er gebeurd? Daarvoor moeten we nog eens 38 jaar terug, naar het jaar 1865. Sneek was toen nog de derde stad van Friesland met 9.000 inwoners. In dat jaar stichtte Joachim Louwmans er een fabriek voor het maken van ijzer- en koperwaren. Louwmans stamde af van zogeheten 'hannekemaaiers' of 'lapkepoepen', 'gastarbeiders' uit het Nederrijnse en Westfalen. Vooral in de eerste helft van de negentiende eeuw waren vele Westduitsers op een dergelijke wijze naar het toen verhoudingsgewijs rijke Friesland en Holland getrokken. Het bekendst werden de gebroeders Clemens en August Brenninkmeijer (C & A) die in 1841 in Sneek een manufacturenzaak openden welke naderhand tot een wereldconcern zou uitgroeien. Sneek had toen reeds een belangrijke centrumfunctie voor de Zuidwesthoek met

Het wel en wee van de firma J. Louwmans & Co:

Moest Sneek een net stadje blijven?

De panden Louwmans & Co aan de Gedempte Pol

Joachim Louwmans en zijn vrouw Tecla van der Werf, omstreeks 1870.

haar boterwaag en veemarkt. Het lag als een spin in een web van vaarwegen. Deze vaarwegen convergeerden in de oude stadsgracht die zijn verdedigende functie met de sloop van de Oosterpoort (1842) en Noorderpoort (1843) wel voorgoed was kwijtgeraakt, maar van groot belang bleef voor de varende nering. De binnenstad was doorsneden met grotere en kleinere grachten, aan één waarvan, 'de Pol' (in 1883 gedempt), Louwmans zijn bedrijf begon.

Stoommachine

Joachims fabriek heette al snel 'de ijzerfabriek', vanwege het feit

dat hij zich in eerste instantie vooral toelegde op de fabricage van kachels en koperwerk. Voordat hij daaraan begon had Louwmans zich beziggehouden met het maken van uurwerken die hij in zijn winkel aan de Nauwe Noorderhorne verkocht. Kennelijk werden ook toen al de kelen van de potentiële kopers met alcoholica gesmeerd, want op 27 mei 1862 had Louwmans van B & W permissie gekregen sterke drank 'bij het glas vol' voor de toonbank te tappen, maar alleen op dinsdag (marktdag). De nieuwe fabriek aan de Pol maakte naast kachels, ledikanten, wiegen, luiermatten ook tafels en stoelen. Bovendien

werden er turfbakken, vuurmanden en doofpotten gemaakt. In 1867 kwam er een compagnon met centen in de zaak: de 22-jarige Hendrik Pyttersen, zelf een zoon van een koopman in brandstoffen en gereedschappen aan het Sneker Grootzand. De vennootschap die uit deze samenwerking voortvloeide had als doel het drijven van een blikslagerij, kopergieterij, lood- en zinkgieterij en het fabriceren van geslagen ijzer. Dat Louwmans het fijnere metaalwerk waar hij ooit mee was begonnen niet was vergeten, bleek in 1870 toen er ook gewichten voor weegwerktuigen werden gemaakt. In hetzelfde jaar werd de eerste stoommachine (8 PK) geïnstalleerd. Opmerkelijk feit is dat bijna 30 jaar later het bedrijf nog steeds de enige metaalwarenfabriek was in de Waterpoortstad met een dergelijk werktuig.

Uit de uitbreiding van de zaak, het brede assortiment en de reis die Joachim Louwmans onder andere naar de Leipziger Messe maakte blijkt een ondernemende instelling bij deze winkelier/fabrikant. Op 43-jarige leeftijd kwam Louwmans echter in 1874 te overlijden en daarmee zou een einde zijn gekomen aan deze prille, dynamische onderneming, als niet compagnon Pyttersen met de fabriek was verder gegaan. De weduwe, achtergebleven met acht kinderen, hield alleen de winkel met huishoudelijke artikelen, w.o. naaimachines aan. De fabriek bleef inmiddels voorspoedig doorgroeien, letterlijk en figuurlijk. In 1875 telde het bedrijf dertig personeelsleden, tien jaar later waren het er al honderd. Voor een stad met 10.000 inwoners een flink bedrijf, waar naast werktuigen voor de landbouw als roomvaten, melkkoelvaten, ook diverse soorten waterkranen, deurkrukken, keteis, strijkijzers en koperen gewichten, meterstokken, inhoudsmaten en strijkstokken werden gefabriceerd.

Vooruitziende geest

In de periode 1890-1902 leken de zaken rustig te verlopen. Het aantal personeelsleden bedroeg nog steeds ongeveer honderd personen, waarvan naar schatting 10 % in de leeftijd van 12 tot 16 jaar viel. Het aantal werkuren was 10 tot 12 per dag. De kinderen werkten van 's morgens zes tot 's avonds zeven uur met daartussen in totaal twee rusturen. Een groot aantal panden aan de toen inmiddels Gedempte Pol werd bij het bedrijf getrokken en in 1902 werd er een tweede stoommachine, dit-

maal van 20 PK aangeschaft. Maar in februari 1903 gaat het blijkens een aankondiging van het vertrek in de krant ineens mis. Waarom is blijkens onze informant, de heer J. J. de Vos uit Sneek, aan wiens uitgebreide speurwerk wij de gegevens over Louwmans ontleen, niet geheel duidelijk. Volgens De Vos kan een op het Fries Scheepvaartmuseum gedeponeerd verzegeld pakketje met materiaal dat op de firma betrekking heeft de nodige duidelijkheid verschaffen. Dit mag echter eerst in 1990 worden geopend, zodat het tot dat tijdstip gissen blijft.¹⁾ Of toch niet helemaal...

Want het merkwaardige feit deed zich voor dat in diezelfde jaren (1903, 1904) meer bedrijven het in Sneek voor gezien hielden. Zo vertrok de haardenfabriek Jaarsma naar Hilversum, het bedrijf van Bervoets naar Rotterdam, en de steenhouwerij Cool eveneens naar elders. Dit betekende een verlies van enkele honderden arbeidsplaatsen. Volgens het gedenkboek 'Vuur als Vriend, Honderd jaar E. M. Jaarsma, 1868-1968' weigerde de gemeente in het geval Jaarsma een weg aan te leggen van de fabriek naar het Kaatsveld. Hetzelfde gedenkboek licht overigens een nog niet nader uitgewerkte tip van de sluier op: 'Burgemeester Alma voelde er weinig voor tegemoet te komen aan de verlangens van welke fabrikant ook.' Sneek moet een net stadje blijven", zei hij, "industrie geeft maar rook en rommel en verhoogt bovendien de werkloosheid". Voorts merkt het gedenkboek met onverholen cynisme op, dat deze "vooruitziende geest" (Alma-M.S.), ook weigerde iets aan de bestrating ten behoeve van de andere, eveneens geëmigreerde bedrijven te doen.

²⁾ Burgemeesters, zoals de heer Alma, die bedrijven wegpesten, zijn er niet meer. Nu beschouwen velen van hen het aantrekken van bedrijven als een van hun belangrijkste taken. En terecht, het bedrijfsleven zorgt voor werkgelegenheid. Voor rook en rommel zijn andere oplossingen te vinden.

Met dank aan de heer J. J. de Vos uit Sneek, aan wiens artikel "De historie van de firma Louwmans & Co" de meeste gegevens werden ontleend.

Noten

1) Op 22 augustus 1907 werd het bedrijf failliet verklaard. Het fabrieksgebouw staat er nog. Het is in gebruik bij de Nemeslotenfabriek.

2) Alings jr. W. & Siemann, Harry N. - Vuur als Vriend: Honderd jaar E. M. Jaarsma, 1868-1968, z.pl., 1968.